

KAPRONCZAY KÁROLY

Az Orvostörténeti Társasági Élet az 1950-es években

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár keretén belül működő Országos Orvostörténeti Könyvtár 1951. május elsején megkezdett tevékenysége a hazai orvostörténeti társasági élet különös fejezete. A Könyvtár megalakulása egy tudományos szakterület újjáéledését jelképezte, hiszen az orvostörténeti egyetemi oktatás megszüntetése (1947), majd a Budapesti Királyi Orvosegyesület felszámolása (1948) a hazai orvostörténeti oktatás és társasági élet régi formáinak felszámolását jelentette. Az orvostörténet művelése új alapjainak megteremtése a megváltozott politikai helyzetben ment végbe, így az új forma magán viselte a kor minden jellemzőjét. A szerző részletesen beszámol arról, hogy a Könyvtár által szervezett előadásokból hogyan fejlődött ki az orvostörténészek társasága, beszél a politikai vitákról, majd ismerteti a Könyvtár közleményeinek létrejöttét is. Végül kitér az Orvosegységügyi Szakszervezet égisze alatt létrejött orvostörténeti szakcsoport megalakulására, majd az ennek helyébe lépő Orvostörténeti Társaság megalakulására is.

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár keretén belül működő Országos Orvostörténeti Könyvtár 1951. május elsején megkezdett tevékenysége a hazai orvostörténeti társasági élet különös fejezete. A Könyvtárnak a megalakulása egy tudományos szakterület újjáéledését jelképezte, hiszen az orvostörténeti egyetemi oktatás megszüntetése (1947), majd a Budapesti Királyi Orvosegyesület felszámolása (1948) a hazai orvostörténeti oktatás és társasági élet régi formáinak a felszámolását jelentette. Az orvostörténet művelése új alapjainak megteremtése a megváltozott politikai helyzetben ment végbe, így természetes, hogy az új forma magán viselte a kor minden jellemzőjét, ami befolyásolta tevékenységét, sőt a kutatók közötti kapcsolatokat is. Természetesen többen előbb akartak a politikai feltételeknek megfelelni, majd csak ezután kívánták az orvostörténeti kutatás feltételeit teljesíteni. Ezért, az adott kor szellemét ismerve szabad az előbb említettek botlásait, rossz döntéseiket megvizsgálnunk, de nem szabad felettük egyoldalúan ítélni. Maga a korszak volt „lehetetlen”, így gyakran „lehetetlen és nevetséges” történetekkel találkozunk azok, akik nem élték át azokat az éveket. Az államhatalom és furcsaságai, az embertelenség ott élt a hétköznapiakban és az emberekben, akik azonban alkotni és dolgozni akartak. Az orvostörténeti kutatást ebben a korban vagy hobbynak, vagy esetleg veszélyes tevékenységnek tartották. Ez utóbbit – a kor szellemének megfelelően – figyelni, ellenőrizni és „helyes irányba” terelni kellett. Ezért a „képzett” marxistáknak fel kellett lépniük a babonák, a népbútítás ellen, az új világnézet követelményeinek megfelelően kellett „a régi dolgokat” újra értékelni, bemutatni és a „helyes irányvonalat” kijelölni a kutatásokban.

Az Orvostörténeti Könyvtár története összekapcsolódott az orvostörténeti társasági élet új formájával. Az a politikai szellem, amely az 1950-es években formálódott ki, nem záródott le az 1956-os forradalommal, hanem folytatódott az 1960-as években is. A legfontosabb kormányzati szerveknél a forradalom után sem történtek személyi változások, az irányítást meghatározó „stílusváltások”, amelyek oldották volna a légkört, könnyebbé tették volna a tudományos élet irányítását. A felülről történő irányítás, a véleménykérés nélküli „magasabb döntések”, a politikai irányhoz való „igazodás” stb. nem változott. Az 1960-as évek közepén bizonyos enyhülés következett be, a felülről ellenőrzött országos szervezetek életre hívása az európai formákhoz való közeledést is jelentette. Az orvostársasági élet elszakadt a

szakszervezettől, egy újabb formába, a Magyar Orvostudományi Társaságok és Egyesületek Szövetségébe egyesült. Az újjáalakult tudományos társaságok felvehették a „társaság” elnevezést, felülről jött „direktíva” nélkül maguk választhatták meg vezetésüket, tiszti karukat, bár a politikai megbízhatóság továbbra is „érvényben maradt”. Lényeges lett a külkapcsolatok aránylag önálló kialakítása, ami a MOTESZ-en keresztül történhetett, A MOTESZ rendelkezett meghatározott önálló pénzkerettel, amelyet a szocialista országokkal megkötött együttműködési szerződésekre fordíthatott. Erre a tagtársaságoktól „éves tervezetet” kértek. Ez a rendszer kiszámítható lett, hiszen a szocialista országokban rendezett tudományos konferenciákra és kongresszusokra lehetőség nyílt szakemberek kiküldése.

A tudományos és kutató intézményekben a „mérhető” tudományos teljesítményt helyezték az első helyre. Az intézmények működését biztosító költségvetést a fenntartó minisztérium határozta meg, ami biztosította a működést, a meghatározott feladatok teljesítését. Ettől függetlenül ez nem volt „nyugati forma”, általában a technikai feltételek messze elmaradtak a nyugati országok hasonló intézményeitől. A szocialista országok között szoros együttműködést kívántak, amely sokszor egyoldalú volt. A szovjet tudományt helyezték a legmagasabb szintre. Ugyan léteztek együttműködési szerződések, de a hazai tudományos rendezvényre mindig kötelező volt „szovjet vendéget” meghívni, általában azt, akit a szovjet fél előre levélben megnevezett. Magyarországról már nehezebb volt valakit kiküldeni a Szovjetunióba, csak hosszas egyeztetés után lehetett a „megfelelő személyt” kiküldeni. Ez jellemezte az NDK-val való kapcsolatokat is, de a többi szocialista országgal – az együttműködési szerződések megkötésével – „zökkenőmentes” lett a tudományos és a társasági kapcsolat.

Az előbb vázoltak érzékelhetők az Országos Orvostörténeti Könyvtár 1951-től kiépített külföldi kapcsolataiban, az Orvostörténeti Szakcsoport külföldi részvételű tudományos rendezvényeiben, ahol csak szocialista országból érkezett meghívott személyek vehettek részt. A nyugati kapcsolatot inkább kiadványcsere, tudományos levelezés jelenthette. Igaz, ez jelentős számú országot, nyugati és tengerentúli kapcsolatot jelentett, bár ezekből az országokból az 1960-es évek közepéig egyetlen személy sem kereste fel a Könyvtár és a Szakcsoport rendezvényeit.

A” KÖNYVTÁRI” ORVOSTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

A Könyvtár élete 1952-től alapjaiban megváltozott: jelentősnek mondható olvasói kör formálódott ki, amelynek törzsét a két világháború között működött orvostörténeti kutatók – Bíró Imre, Daday András, Elekes György, Herczeg Árpád, stb. – alkották, de jelentős számban látogatták a könyvtárat az orvosegyetemi oktatók is. Már 1952-ben a beiratkozott olvasók száma megközelítette az 500-at, amely szám a következő években gyorsan növekedett, 1956-ban meghaladta az 1500-at. Talán ma különösnek tűnik, hogy az olvasóteremben élénk beszélgetések alakultak ki, ami csak indokolta a Könyvtár szervezett orvostörténeti előadásait, amelyeket előbb havonta, később már hetente rendeztek meg. Egy kölcsönösen megállapodott időpontban és napon – általában 18 órai kezdettel – felkért előadó tartott előadást, amelyet vita követett. Időhatárt nem szabtak, csupán annyi megkötés volt, hogy 20 óra után – tekintettel a kórházi napirendre – befejezték. Ez az előadási forma adott újból keretet az orvostörténelem művelésére, amit kiegészített az, hogy Gortvay György az Orvosi Hetilap hasábjain újból – előbb rendszertelenül, majd kéthetente – szerkesztette az orvostörténeti rovatot, a Horus mellékletet. Itt hosszabb-rövidebb közlésekre volt lehetőség, inkább évfordulókra, nagyobb eseményekkel kapcsolatban jelenhettek meg írások.

Az akkori hivatalos előírásoknak megfelelően a tudományos előadások megrendezésének szándékát be kellett jelenteni a felettes hatóságnak, az Egészségügyi Minisztérium

„tudománypolitikai osztályának”, illetve attól kellett beleegyezést kapni. Ezen osztály vezetője, dr. HAHN GÉZA (később több orvostörténeti munka szerzője) ugyan nem gördített akadályt az előadások megtartása elé, maga is rendszeresen látogatta azokat. Rendszeresen valami politikai kifogást emelt hol az előadások témája, hol az előadók személye miatt. Erőtlen lépést nem tett, mert a Könyvtár „védnöke” SIMONOVITS ISTVÁN miniszterhelyettes volt, aki valóban sokat tett a Könyvtár megalapításáért, működtetéséért, később neki köszönhető a Török utcai épület megszerzése is. Hahn Géza gyakran kifogásolta, hogy a Könyvtár volt „jobboldali személyek” gyülekező helyévé vált, ahol deklasszáldott egyetemi magántanárok tartanak előadásokat, téveszméket terjesztenek, miközben a szocialista kultúra eredményeit kirekesztik az előadássorozatból. Főleg ELEKES GYÖRGY, DADAY ANDRÁS, GORTVAY GYÖRGY voltak a „kifogásolt” személyek. Az üléseken megjelent már az akkori ifjabb „marxista nemzedék”: SZÉKELY SÁNDOR, RÉTI ENDRE, KATONA IBOLYA és természetesen maga Hahn Géza is, akik valóban a „baloldali eszméket” képviselték. A tudományos szocializmus, a dialektikus materializmus, a haladó eszmék tükrében bírálták az elhangzottakat, általában nem a helyszínen, inkább különböző bejelentésekben. Később valóban megosztó szerepet játszottak, hiszen – erről később lesz szó – az MTA orvostörténeti akadémiai bizottságaiban a kiváló javaslatokat is „túldeologizálták”, gyakran a legjobb indítványokat is használhatatlanná tették. Az azonos világnézeti alapon álló BENCZE JÓZSEF „bírt velük”. Az ellentéteknek köszönhető, hogy Elekes György – a személyét ért támadások miatt – felhagyott az előadások és később a Könyvtár látogatásával, egyre ritkábban jelent meg Daday András, Herczeg Árpád, stb.

Még a Könyvtár felavatásának óráiban felvetődött az orvostörténészek számára valamiféle szervezett forma kialakítása, erre RUSZNYÁK ISTVÁN, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke is „befogadónak” bizonyult. Az MTA orvosi tudományok osztálya keretén belül 1952 őszén – az MTA éves nagygyűlésének ajánlására – megalakult az Orvostörténelmi Bizottság, amelynek elnökéé HAHN GÉZÁT, az Egészségügyi Minisztérium osztályvezetőjét kérték fel. Hahn Géza 1953. március 17-én közel száz nevet tartalmazó listát küldött meg PALLA ÁKOSNAK, hogy keresse meg a címüket, „egyben kérem, szíveskedjék megérdeklődni, melyik volna a megfelelő időpont, amelyben, a névsorban szereplő nevekkel legmegfelelőbb volna szóban informatív megbeszélést tartani. Ebből a szempontból a pluszjelzéssel megjelölt szaktársak beosztásához kívánnánk leginkább alkalmazkodni. Az biztos, hogy a 83 név közül pluszjelzéssel jelöltek között nem szerepelt például Elekes György, Daday András, Herczeg Árpád, inkább az akkori rendszerhez közel álló személyek. Az sem derült ki egyértelműen, hogy kik voltak a bizottság tagjai. A megbeszélést azért is szorgalmazták, hogy a Szakszervezeteken belül megalakíthassák az orvostörténeti szakcsoportot, melyet felülről ellenőrzött „módon” kívántak megszervezni. Az első perctől kezdve sem Hahn Gézának, sem több „haladó gondolkodású” személynek nem tetszett a Könyvtár előadássorozata, bár azon minidig megjelentek. Kezdetől fogva feszültség volt a régi orvostörténeti kutatók és a „hivatalos személyek” között, ezért is érezte Hahn Géza és köre sürgetőnek egy új szervezet megszervezését. A későbbi iratokból következtetni lehet az akadémiai bizottság összetételére is, amelynek tagja volt BENCZE JÓZSEF, SZODORAY LAJOS debreceni egyetemi tanár, majd HARANGHY LÁSZLÓ akadémikus, hiszen minden bizottságban szükség volt egy akadémiai tagra is. Gondot jelentett, hogy a bizottságba delegált tagok többségének nem volt tudományos fokozata, őket állami hivatalok vagy társadalmi szervezetek delegálták. A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályzata ugyan kimondta, hogy a különböző akadémiai testületekbe és bizottságokba elsősorban minősített tagokat kell delegálni, amihez irányadó az 1951-ben bevezetett új minősítési rendszer lett.

A kor furcsaságai közé tartozhatott, hogy az 1953-ban az Orvosi Osztály alárendeltségében olyan Orvostörténeti Bizottság is alakulhatott, amelybe – felülről jött pártutasításra – tudományos fokozattal nem rendelkező tagok is bekerülhettek, sőt többséget alkothattak. (Hahn Géza elnök csak 1959-ben szerzett tudományos minősítést). A másik probléma az volt, hogy az 1951. évi akadémiai minősítési rendszerben nem szerepelt az orvostörténelem, így a fenti orvostörténeti bizottság az MTA alapszabályzatának sem felelt meg. (Természetesen nem számított tudományos minősítésnek Daday András, Elekes György és Herceg Árpád egyetemi magántanári fokozata. Mivel őket 1946-ban állásvesztésre ítélték, 1951-ben nem kaphatták meg az új minősítésüket, bár továbbra is viselhették egyetemi magántanári címüket. 1953 őszén már az MTA szervezetén belül is érezhető lett a politikai enyhülés, így ragaszkodtak az alapszabályzathoz. Ekkor szervezték újjá az akadémiai bizottságokat, ahonnan kikerültek a politikai „társutasok”, helyüket valóban szakemberek foglalták el. Ugyancsak ettől az évtől felülvizsgálták a minősítési rendszerből kizártak ügyét, sok „régí szakember” kapott új tudományos minősítést, vagy szigorú szakmai elvek szerint beválasztottak a bizottságokba olyan tagokat is (általában volt magántanárokat és egyetemi tanárokat), akik nem rendelkeztek kandidátus, vagy tudományok doktora fokozattal. Feltehetően ezért nincs adat az Orvostörténeti Bizottság működéséről, amelyet viszont áthelyeztek a Filozófiai és Történelemtudományi Osztály tevékenységi körébe.

Az említett MTA-n belüli átrendezések után az Orvostörténelmi Bizottság élére 1955. január 17-én SURÁNYI GYULÁT, az orvostudományok kandidátusát nevezték ki, aki levélben keresett meg minden kórházigazgatót, hogy intézményükben ki foglalkozik orvostörténelemmel. Érdekes az indoklás: „A magyar orvostudomány nagy értékű múltja szükségessé teszi, hogy haladó hagyományaink, orvosi prioritásunk vitatott kérdéseit és a kimunkálendő magyar orvostörténet mindaddig szétszórt területeit egységes egészbe foglaljuk. Ezért kötelességünk, hogy a helyes út és módszer megvilágosításában mindaz, ami probléma és aggály, az újonnan meginduló kutatások támogatásával, helyes történeti szemléletbe állítva kerüljön a szakemberek, az érdeklődők elé.” Ebből is kitűnik, hogy az orvosi múlt történetét ideológiai kérdésnek tekintették, az ismert kutatókkal szemben kifogásaik voltak, újakat és politikai szempontból megbízhatókat kerestek. Ezért is „altatták” a szakcsoporthoz és az akadémiai bizottság ügyét is. Az ekkor összeállított névsor nem található meg az MTA levéltárában. A körlevél nem maradt visszhang nélkül: sok fiatal orvos jelentkezett olvasónak az Országos Orvostörténeti Könyvtárba, hiszen hivatali főnökük kérésére vállalták el közvetlen intézményük, illetve orvosi szakáguk történetének feltárását. Több később jeles orvostörténészünk így került kapcsolatba a Könyvtárral és az orvostörténeti kutatással. Megváltozott az előadások látogatói összetétele: több fiatal kutató hozzászólásaival új szint vitt az orvostörténeti munkaközösség életébe. A közel száz-százötven tagú közösség kétharmada idősebb és hozzájuk csatlakozott új fiatal orvostörténészekből állt, míg a többiek a marxizmus oldaláról közelítették meg a medicina múltját. Ez különösebb feszültséget nem jelentett, hiszen e korban – saját maga és a szűkebb közösség érdekében – voltak kötelező „normák”, valamilyen évforduló alkalmából „vonalas előadást” kellett tartani. A vita szakmai kérdésekben robbant ki, amikor történeti vagy művelődéstörténeti problémákat a „harcos materializmus” oldaláról támadtak meg. Azért nem maradt „ellenőrzés” nélkül ez a társaság sem, hiszen a felügyeletben jelen volt a Könyvtár körül csoportosulók között: az Egészségügyi Minisztérium több középvezetője, például KATONA IBOLYA, ABÁDI MIKLÓS, TELEGI ISTVÁN; HAHN GÉZA. aktív tagnak számított. Egyre több egyetemi szakember kapcsolódott be az orvostörténelembe: SZODORAY LAJOS egyetemi tanár, MORELLI GUSZTÁV egyetemi tanár, NEBENFÜHRER LÁSZLÓ egyetemi magántanár, KISS FERENC anatómia professzor, az ORFI orvosi karából SZÁNTÓ LÁSZLÓ, RUSZINKÓ BARNABÁS, LUGOSSY GYULA, GACS FERENC, KRATOCHWILL EDE stb.. A különböző egészségügyi intézményekből

jelentkezett orvosok „társadalmi munkában” felajánlották intézményeik történetének megírását vagy választott szakterületük múltjának feltárását, és valóban nem a színvonalat kell tekintenünk, hanem a szándékot. Sok „szerző” később lemaradt, de többen ekkor váltak igazi orvostörténésszé, megszerették a furcsa módon választott új szakterületüket.

AZ ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR KÖZLEMÉNYEINEK MEGSZÜLETÉSE

Már 1954-ben eltervezték a Könyvtárban elhangzott előadások folyóirat vagy évkönyv formában történő kiadását. ELEKES GYÖRGY 1951 őszen javasolta PALLA ÁKOSNAK egy orvostörténeti folyóirat kiadását. Ez 1951-ben nehéz ügynek bizonyult, hiszen nemcsak pénzt, hanem a párt és a felügyelő hatóságok engedélyét is el kellett nyerni. A folyóirat ügye 1952 márciusában már komolyabb formában vetődött fel, amit nemcsak az Egészségügyi Minisztérium, hanem a Magyar Tudományos Akadémia orvosi osztálya is felkarolt. A gondot az orvostörténelem művelésének tisztázatlan egyetemi és akadémiai helyzete nehezítette, hiszen nem szerepelt az „akadémiai tudományszakok” között, sőt hiányzott az egyetemi oktatásból is. Az orvostörténeti előadások megkezdése után határozott társasági kívánságként fogalmazódott meg a folyóirat kiadásának szükségessége, így JÁKI GYULA, a Szegedi Orvostudományi Egyetem I. sz. Sebészeti Klinikájának igazgatója személyesen járt el több nyomdánál és kiadónál a kiadvány költségeinek felmérésére. Jáki Gyula és Palla Ákos közös kérelemmel fordult az Egészségügyi Minisztériumhoz a lapalapítás engedélyezéséért, illetve az anyagi támogatás biztosítása ügyében. A minisztériumban a folyóirat ügyét Katona Ibolya is támogatta, ennek segítségével megnyerte VILMON GYULA egészségügyi miniszterhelyettest is, aki Jáki Gyulát kinevezte a szerkesztőbizottság elnökének, és a minisztérium vállalta a kiadás költségeit. A szerkesztőbizottság tagja lett GORTVAY GYÖRGY, DADAY ANDRÁS, ELEKES GYÖRGY, SZODORAY LAJOS, ABÁDI GYULA, NÉMEDI ISTVÁN és HAHN GÉZA, a lap szerkesztésére PALLA ÁKOST kérték fel. Előbb a folyóirat példányszámával, a kiadvány minőségével foglalkoztak, majd Vilmon Gyulához felterjesztették a külföldi címek listáját, hogy még időben intézkedhessenek a külföldre juttatás hatósági engedélyéről. A szerkesztőbizottság összetétele miatt is feszültségek keletkeztek: most nem az ifjabb radikálisok, hanem Elekes György kifogásolta a minisztériumi személyek jelenlétét, elsősorban Hahn Géza szerkesztőbizottsági tagságát. Hahn Géza viszont Daday Andrást és Elekes Györgyöt ideológiai szempontokból nem tartotta megfelelőnek. Abban megegyezés született, hogy a Közlemények elsősorban a Könyvtárban elhangzott, már a helyszínen bírálat alá vont és a kéziratokban kijavított előadásokat közli. A szerkesztőbizottság ettől fogva szervezője lett a Könyvtár előadásainak, sőt az orvostörténeti szakcsoport és az MTA által elismert akadémiai orvostörténeti bizottság megalakulásáig az orvostörténelemmel kapcsolatos összes kérdésben is tanácsadó és véleményező testületként működött. A politikai megbízhatóság vonatkozásában Jáki Gyula és Szodoray Lajos személye „garancia” lett, hiszen mindketten egyetemi tanárok voltak, tanszéküket már az „új rendszerben” nyerték el és nem tartoztak – életkoruknál fogva – a két világháború közötti, „reakciónak” minősített generációhoz.

Hosszas utánjárás után 1955-ben megjelent az Orvostörténeti Könyvtár Közleményeinek első száma. A folyóiratot Palla Ákos szerkesztette, a szerkesztőség a Könyvtár munkatársaiból állt, és évente négy szám kiadását tervezték. Kezdetől fogva idegen nyelvű tanulmányokat is közöltek, minden tanulmányt német és orosz nyelvű összefoglalóval láttak el. A folyóirat nem került bolti forgalomba, cserepéldány lett könyvtárak és kiadók kiadványaiért.

Az első szám megjelenése előtt ellentét robbant ki a szerkesztőbizottság és Elekes György között. Az ellentét abból adódott, hogy a Könyvtár első előadását 1952. március 27-én Elekes György tartotta Avicenna jelentőségéről, amit először a szerkesztőbizottság elfogadott,

később – bizonyos hivatali kötelezettségekre hivatkozva – megmásított. Lényegében a „minisztériumiak” határozták meg a lap első számában megjelenésre szánt tanulmányok sorrendjét, amelyek között Elekes György tanulmánya nem szerepel, de „kárpótlásként” felajánlották neki a második szám első tanulmányának helyét. Elekes György ragaszkodott az eredeti ígérethez, kijelentette, hogy különben visszavonja írását. Palla Ákosnak írott levelében részletesen kifejtette Hahn Gézával való ellentéte lényegét. (Reakciónak minősítette, „korszerűtlen és káros eszméket terjeszt” stb./ Vázolta azt is, hogy lényegében az történt, amiben 1951 őszén megállapodtak, ami szolgálta szakterületük helyreállításának lehetőségét, az Orvostörténeti Múzeum megalapításának reményét stb. A levél végén keserűen megjegyezte, hogy ő ebben a társaságban az egyetlen hivatásos orvostörténész, aki ugyan fokozatot nem jelentő egyetemi magántanár, és akinek a későbbi sorsát tönkre tette „az Önök felszabadulása!”. Merész kijelentés volt, amit a bizottság tudomásul vett, de nem mutatta meg a levelet Hahn Gézának, aki történetesen nem volt jelen azon a szerkesztőségi ülésen, ahol Elekes levelét Palla Ákos felolvasta. Az ellentétek feloldására Daday András közvetíteni próbált, eredménytelenül. A szerkesztőbizottsági ülésen Jáki Gyula keserűen jegyezte meg: Sajnálatos, hogy Elekes Györgyöt elvesztettük, hiszen Daday Andrást kivéve, itt mindenki másodsorban orvostörténész, de ő nem. Ehhez Daday András a következőket fűzte: Sajnálja az elvesztését, mert GYÖRY TIBOR képzettsége nem volt olyan, mint Elekesé. Elekes az orvostörténelem minden ágát-bogát irodalmilag ismerte. Ezen a vonalon őt nem lehet helyettesíteni.”

Tény, hogy Elekes György többet nem tette be a lábát a Könyvtárba az 1970-es évek végéig, amikor is ANTALL JÓZSEF és SCHULTHEISZ EMIL személyesen követte meg az idős és beteg Elekes Györgyöt. A Magyar Orvostörténeti Társaság megtisztelte minden lehetséges elismerésével. Elekes György nem maradt fórum nélkül: csatlakozott a Ráday Könyvtár köré tömörülő református értelmiségiekhez, ott tartott értékes előadásokat.

A Közlemények sikere ismét előtérbe helyezte az orvostörténeti szakcsoport megalakításának időszerűségét, sőt a Nemzetközi Orvostörténeti Társasággal való kapcsolatfelvétel engedélyeztetését is. Ekkor került kapcsolat felvételre sor a Könyvtár és a MTA Orvosi és Biológiai Osztályához tartozó tudománytörténeti bizottság között, elsősorban RAPAICS RAJMUND elnökkel, aki ezután bizottsági üléseit a Könyvtárban tartotta. A megállapodás értelmében: „A bizottságnak szándékában áll az Akadémia vonalán előterjesztést tenni a Könyvtár és annak minden gyűjteménye átvételére és ebből megalapítani a szakmai tudománytörténeti intézetet.”. Ez az első olyan előterjesztés, amely az Országos Orvostörténeti Könyvtár intézetté való átalakítását mondta ki. Rapaics Rajmund akadémikus javaslata ugyan keresztezte az akadémiai orvostörténeti bizottság elképzeléseit, amely az önállóság megtartása mellett döntött, de saját „befolyása alá” akarta vonni a Könyvtárat.

AZ ORVOSTÖRTÉNETI SZAKCSOPORT ÜGYE

1956 őszén az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének elnöksége, DR. HORVÁTH MIHÁLY titkár aláírásával értesítette az Orvostörténeti Könyvtár vezetőjét, hogy a Szakszervezet és az Egészségügyi Tudományos Tanács elfogadta az orvostörténeti szakcsoport megalakításának tervezetét, és ennek vezetésére kért javaslatot. A levél kelte 1956. szeptember 21-e volt, a választ gyorsan kérték. PALLA ÁKOST erről BENCZE JÓZSEF előzetesen tájékoztatta. Palla viszont JÁKI GYULÁT értesítette. Palla Ákos tisztában volt a színtalpak mögött dülő harcokról, így levele az igazságot tükrözte: „Szombaton a Szakszervezet elnöksége közölte, hogy az ETT is elfogadta a szakcsoport megalakításának tervezetét és kérte, közöljem javaslatomat a működésre és a vezetőség összetételére.

Ezt a legjobb tudásom és az orvostörténelem iránti szeretetem jegyében megteszem, feltehetően nemcsak engem, hanem a többi sameszt is megkérdezték, kiket emeljünk fejünk fölé pápának. Nyilván nem az lesz a vezetőség, akiket mi javasolunk, megkasztrálják alaposan. De még így is bekövetkezhet az, hogy azok lesznek az egyetemi tanárok, tudósok és az orvostörténelem atyjai, akik ebben a munkában egy téglával sem járultak hozzá az építkezéshez. Az emberek hiúak és tehetetlenek, magukra kampóznának minden tudományos dekórumot. Ettől függetlenül szükséges, ha már a dolgok ennyire rajtunk futnak keresztül, hogy olyan embereket javasoljunk a szakcsoport vezetőségébe, akiknek tiszta szándékában nem volt módunk kételkedni és ne a pecsenyesütögetők asztaltársasága legyen a vezetőség. Ennek tudatában, taktikai és stratégiai okokból javasolni fogom HAHN GÉZÁT, BERNDORFERT és GORTVAYT is, nehogy azt mondhassa valaki, hogy Budán nem ismerik ezt a capitolumi (capitális) triast. Azt is tudom, hogy a másik oldal bőven ontja majd a haszontalan neveket, hiszen a dolgok alakulása szerint már katedrára is megy a játék. A harc most kezdődik, csak az orvostörténelem maradjon orvostörténelem. Az általam javasolt névsor kisebb emberi hibáktól eltekintve, ami minden emberben megtalálható, megítélésem szerint jónak tűnik, a többről majd az idő ad választ.”

Az orvostörténeti szakcsoporttal kapcsolatban már három éve folyt a vita, a különböző névsorokban csak orvosok szerepeltek, de az Országos Orvostörténeti Könyvtár köré tömörülők többsége tanár, bölcseész, művészettörténész, könyvtáros, levéltáros, teológus volt. Félő volt, hogy ezeket az igen lelkes és mély tudással rendelkezőket szoríthatják ki részben a vezetőségből, részben a valós tagságból is. Ugyancsak elgondolkodtató volt az is, amit Palla Ákos írt Jáki Gyulának, hogy most valamiféle osztzkodás, pozícióharc következik, orvostörténelmet csak „szóban űzők” kerekednek felül. Palla Ákos HORVÁTH MIHÁLYnak írott levelében a következőket emelte ki: „a szakcsoport működése során figyelembe kell venni azt, hogy az Orvostörténeti Könyvtár köré tömörült kutatók nemcsak orvosok, hanem gyógyszerészek, tanárok, levéltárosok, könyvtárosok, múzeumi kutatók, tehát vegyes foglalkozási ágat űzők nagy számából tevődik össze. Ma ezek kötetlen formában a szakma szeretetétől vezérelve az orvostörténelem rendelkezésére állnak, s mivel nem egészségügyi dolgozók, szakcsoportba való tömörítésük nyilván nehézséget okoz. Ez annál inkább fontos, mivel egy haladó szemléletű orvostörténeti feltárás egy esetben sem nélkülözheti talán a történész, talán az irodalmár, talán a technika vagy egyéb tudományág művelőinek közös munkaeredményét és szakmai meglátását. A magyar orvostörténeti múlt feltárása kötelezően fogja előírni a hazai orvostörténelem összeállítását és megírását, hiszen ma még e munkánál, a részfeladatoknál sem tartunk. A múlt század elején hazánk elsők között volt, hol az orvostörténelem oktatása megtörtént s ma 130 év elteltével ezt nem mondhatjuk. A külföld messze elhagyott bennünket és az orvostörténetnek intézetei és katedrái vannak. E kérdés is a szakcsoport keretében oldandó meg.

Ugyancsak a szakcsoport tartozna elvileg gondozni a megalakulóban lévő orvos- vagy Egészségügy-történeti Múzeumot, melynek létrejötté a miniszter az e célra kinevezett múzeumi bizottságon keresztül kifejezetten kívánja... a vezetőségválasztására vonatkozólag az alábbi orvostörténészeket hozom javaslatba azzal, hogy a magam részéről csak a tudományos működésüket ismerem:

DR. BALOGH ANDRÁS, Kecskemét. DR. BENCZE JÓZSEF, Szombathely. DR. BIRÓ IMRE, Bp. DR. DADAY ANDRÁS, Bp. DR. HAHN GÉZA, Bp. DR. HERCZEG ÁRPÁD, Bp. DR. HUSZÁR GYÖRGY, Bp. PROF. DR. JÁKI GYULA, Szeged. DR. KATONA IBOLYA, Bp. PROF. DR. MALÁK MIHÁLY, Bp. PROF. DR. MOZSONYI SÁNDOR, Bp. DR. OLÁH ANDOR, BÉKÉSCSABA. DR. SOMOGYI BARNABÁS, Bp. DR. PÁTER JÁNOS, Bp. DR. BARTÓK IMRE, Bp. DR. BERNDORFER ALFRÉD, Bp. DR. GORTVAY GYÖRGY, Bp. DR. BIRTALAN GYÖZÖ, Bp. DR. HELLER VILMOS, Bp. DR. HINTS ELEK, Bp. DR. IVÁNYI FRIGYES, Bp. PROF. DR. KANYÓ BÉLA, Szeged. DR.

KÉRDŐ ISTVÁN, Bp. DR. NÉBENFÜHRER LÁSZLÓ, Bp. PROF. DR. ORAVETZ PÁL, Pécs, PROF. DR. SZODORAY LAJOS, Debrecen. PROF. DR. BERDA KÁROLY, Bp.”

Az orvostörténeti szakcsoport kérdését 1957 őszén vették napirendre, amikor Bencze József – az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetén belül a Vas megyei szervezet elnöke – előterjesztette DARABOS IVÁNNak, az új főtitkárnak a szakcsoport kérdését. 1957 októberében, a Szombathelyre kihelyezett elnökségi ülés után Bencze József gyorsan értesítette Palla Ákost és Jáki Gyulát, hogy 1958 elején hivatalosan is megalakulhat a szakcsoport. Darabos Iván 1957. november 1-én Palla Ákostól megkérte a meghívandók névsorát, miközben „előkészületek” történtek a szakcsoport vezetőségének kiválasztására, amelynek jelölésénél politikai és megbízhatósági szempontok játszottak közre. Elnöknek Jáki Gyulát, főtitkárnak Bencze Józsefet, titkárnak Katona Ibolyát javasolták, akik ellen nem lehetett „kifogás”. Az elnökségbe – a politikai szempontok és a minisztériumi erőviszonyok szerint – 20 főt javasoltak. (Morelli Gusztáv, Huszár György, Daday András, Bíró Imre, Telegdi István, Gortvay György, Hahn Géza, Kérdő István, Birtalan Győző, Schultheisz Emil, Balogh János, Oláh Andor, Regöly Mérei Gyula, Szodoray Lajos, Halmai János, Zsakó István, id. Kovács Ferenc, Surányi Gyula és Palla Ákos) „Menetközben” kihúzták Zsakó Istvánt, Birtalan Győzőt, Balogh Jánost, helyükbe ismeretleneket jegyezték. A titkári tisztségre Palla és Jáki Gyula Kérdő Istvánt szerette volna, de Bencze József ragaszkodott az Egészségügyi Minisztériumban fontos tisztséget betöltő Katona Ibolyához. (Jáki Gyula és Palla Ákos nem bízott Katona Ibolyában, hiszen még 1957 nyarán a védőnőképzésben használatos orvostörténeti tankönyv megírásának ügyében kereste meg őket, a tervezet elkészítése után Katona Ibolyát bízták meg a könyv összeállításával, de végül szakmai okok miatt nem adták ki a tankönyvet.) Végül elfogadták, mert félték Hahn Géza személyének előtérbe kerülésétől, aki ekkor már újból az Egészségügyi Minisztérium osztályvezetője volt.

Az Orvostörténeti Szakcsoport hivatalosan 1958. február 15-én alakult meg az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének épületében, amelynek elnökévé Jáki Gyula professzor választották, főtitkára Bencze József, titkára Katona Ibolya lettek, de Jáki néhány hét múlva bekövetkezett halála után – a Szombathely-Sárváron megrendezett vándorgyűlésen (1958. október 4-5.) – FARKAS KÁROLY professzort választották elnöknek. Ugyanitt HARANGHY LÁSZLÓ akademikust, az MTA Orvostörténeti Bizottságának elnökét, SIMONOVITS ISTVÁN első miniszterhelyettest, VILMON GYULA miniszterhelyettest társelnöknek. Vezetőségi tag lett ANDRISKA VIKTOR, BÍRÓ IMRE, DADAY ANDRÁS, FARKAS KÁROLY, FEJES BÉLA, GORTVAY GYÖRGY, HAHN GÉZA, HALMAI JÁNOS, HUSZÁR GYÖRGY, KÉRDŐ ISTVÁN, KOVÁCH FERENC SEN., MÉREI GYULA, MORELLI GUSZTÁV, OLÁH ANDOR, PALLA ÁKOS, SURÁNYI GYULA, SCHMITT PÁL, SZODORAY LAJOS. Pénztárosnak SCHULTHEISZ EMILT választották meg. Ezen az ülésen Schmitt Pál javasolta a Weszprémi István Emlékérem megalapítását, mint az orvostörténeti kutatás legmagasabb hazai elismerését. (Ennek érdekében 10 ezer forintot helyezett letétbe.) A vezetőségben 1958-ban annyi változás történt, hogy az időközben elhunyt Schmitt Pál helyébe Réti Endrét választották; Gortvay Györgyöt KISZELY GYÖRGY „váltotta fel”. Gortvay „visszahívása” érthetetlen, hiszen jó viszonyban volt a „szakszervezetiekkel”. Morelli Gusztáv halála után helyét 1960-ban FERENCZ GÁBOR főorvos foglalta el. 1959-ben a vezetőségbe beválasztották SZÉKELY SÁNDORT, MELLY JÓZSEFET és ÁBRAHÁM AMBRUS akademikust.

Az Orvostörténeti Szakcsoport előadásait az Orvostörténeti Könyvtárral közösen rendezte meg, illetve a Könyvtár folytatta eddigi előadássorozatát, csak a Szakcsoport bevonásával. Minden évben vándorgyűlést rendezett, amelynek témáját előre kijelölték és az ország különböző, orvostörténeti szempontból fontos városaiban rendezték meg. Az első vándorgyűlést 1958-ban Szombathelyen és Sárváron, 1959-ben Debrecenben és Sárospatakon, a harmadikat 1960-ban Budapesten és a negyediket 1961-ben Pécsen és

Siklóson rendezték meg. Ezután már nem került sor ilyen rendezvényre, bár 1962-ben Budapesten *Apáthy István symposiumot* tartottak. A Szakcsoport 1964-ben *Semmelweis-üléssel* bekapcsolódott a Semmelweis Ház átadása alkalmából, majd ezt tette 1965-ben a Semmelweis halálának centenáriuma alkalmából rendezett Nagyhéten. 1966-ban már nem került sor semmiféle országos részvételű rendezvényre, mivel megalakult a MOTESz (Magyar Orvostársaságok és Egyesületek Szövetség), amelynek keretén belül – a Szakcsoport helyében – megalakult a Magyar Orvostörténeti Társaság.

A Magyar Orvostörténeti Társaság 1965 novemberében történt megalakulása, illetve a Magyar Orvostudományi Társaságok és Egyesületek Szövetségébe 1966. április 29-én történt hivatalos felvétele jelentős korszakot zárt le. Valóban a Szakcsoport egy adott korszak adta legjobb lehetőség volt, a tudományos társasági élet szerveződésének olyan formáját adta, amely addig és később is idegen volt a hazai tudományos életben. A furcsaságát az adta, hogy egy érdekvédelmet jelentő szakszervezetben belül teremtették meg a tudományos társasági élet lehetőségét. Természetesen más követelményekhez igazították a tudományos élet szerveződését, nemzetközi kapcsolatait, stb. A Szakszervezet vezetőségében – bár voltak orvosok is – sok olyan személy is döntő szóval rendelkezett, akik nem ismerték mélységeiben az adott kérdést, gyakran az államhatalmat képviselték és nem az adott szakterületet. (Ezek voltak a „mozgalmárok”)

Az Orvostörténeti Szakcsoporttal kapcsolatos iratokból kitűnik, hogy a vezetőség mennyire függött a „Szakszervezettől”. Igyekeztek a kedvükbe járni, összeköttetéseiken át próbálták javaslatukat megerősíteni. Természetesen voltak, akik ebben a közegben jól „mozogtak”: ilyen volt BENCZE JÓZSEF – függetlenül az orvostörténelemért tett jelentős szakirodalmi és szervezeti tevékenységétől – is, aki tagja volt a Szakszervezet vezetőségének, jó kapcsolatban állt egyes befolyásos vezetőkkel, de amikor megszűnik ez a forma, talajt vesztetté válik. A Magyar Orvostörténeti Társaság a MOTESZ alapszabályzatában rögzített feltételeknek megfelelően 1966. június 23-án tisztújítást hajtott végre, FARKAS KÁROLY elnököt Bencze József váltja fel, különben marad a régi vezetőség. (Farkas Károly professzort más társaság is elnökének választotta, így több helyen nem lehetett elnök.) Bencze József hamarosan (1966. augusztus 9.-én) megvált az elnöki tisztségtől; betegségére és idős korára hivatkozott, de már idegennek érezte a MOTESZ „világát”. Bencze József sokat tett az orvostörténelem társasági és intézményes formáinak megteremtéséért, jeles kutató és szervező volt. Érdemei elévülhetetlenek, minden sértődés nélkül állt félre. Helyét SZODORAY LAJOS professzor, a Debreceni Orvostudományi Egyetem bőrgyógyászati klinikájának igazgatója, tanszékvezető egyetemi tanár vette át, aki régi szervezője volt a hazai orvostörténeti társasági életnek, a Debrecenben tartott nagygyűlés elnöke, Wessprémi-émlékérmes kutató volt. Valójában A Magyar Orvostörténeti Társaság hivatalos és bejegyzett megalakulásával jelentős korszak záródott le, és majd a Múzeum és Könyvtár egyesítésével megalakult Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtárral egy újabb korszak indulását jelképezi. Ez a korszak már sajnos PALLA ÁKOS nélkül (1967. június 2.-án elhunyt) kezdődött, akinek elévülhetetlen érdemei voltak a Könyvtár megszervezésében, a Múzeum alapjainak lerakásában, az orvostörténeti társasági élet megszervezésében és azoknak a kiterjedt nemzetközi kapcsolatoknak a megalkotásában, amelyek nélkül a hazai orvostörténelem nem indulhatott volna meg felfelé ívelő pályáján.

Az 1966 után újjászervezett hazai orvostörténeti életben továbbra sem szerepelt a kötelező egyetemi orvostörténeti oktatás, csupán szabadon választott tárgy lett, speciális kollégiumban oktatták. Nem jelentett eredményt, hogy 1968-ban a MTA orvosi tudományok osztálya alá rendelt szakbizottságok között nem szerepelt az orvostörténelem, HARANGHY LÁSZLÓ akadémikust, a bizottság elnökét az „orvostörténelem” képviselőjével beosztották a Társadalom-egészségügyi és Egészségügy-szervezési Bizottságba, amiért megsértődött és

lemondott a Magyar Orvostörténelmi Társaság vezetőségi tagságáról, és hivatalosan is feladta orvostörténelmi kutatásait. A hazai tudományos életben ez valóban „fontossági veszteség” lett, amit részben kiegyenlített, hogy az Egészségügyi Minisztériumban működött Egészségügyi Tudományos Tanácson belül – SÓS JÓZSEF akadémikus vezetésével – orvostörténelmi munkabizottság alakult, amely e szakterület hivatali és tudományos tevékenységét, illetve folyóirat- és könyvkiadását, tudományos kutatási programjait pénzügyileg biztosította.

A szerző elérhetősége:

Prof. Dr. Kapronczay Károly,

a MTA doktora

e-mail: k.kapronczay@freestart.hu